

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

THE QUESTION OF POETIC TEXTS TRANSLATION: TO BE OR NOT TO BE?

Смець Н.О.,

orcid.org/0000-0002-1585-4565

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської філології і перекладу імені професора І.В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету

Статтю присвячено питанню поетичного перекладу як особливого виду художнього перекладу. Вибір перекладацьких стратегій, застосованих до поетичного тексту, залежить від специфіки самого твору. У статті розглядаються особливості поетичних текстів як унікального виду творчої діяльності автора, виділяються їхні основні характеристики, аналізуються тактики, застосовані до поетичних текстів, окреслюються критерії вибору перекладацьких стратегій відповідно до комунікативної мети та преференцій перекладача. Поняття поетичної стратегії, застосоване до поетичного тексту, визначається в термінах програми, вибраної перекладачем для здійснення перекладацької діяльності в умовах визначеної комунікативної ситуації двомовної комунікації. Провідним критерієм вибору такої програми є специфіка поетичного тексту, а допоміжними – час, місце та культура (історико-культурні тригери поетичності тексту). Огляд перекладацьких стратегій А. Лефевра акцентує основні тактики, застосовані до перекладу поетичних текстів, з огляду на формально-структурні та лексично-стилістичні особливості поезії. Автор виділяє стратегії, що спрямовані на збереження формальної будови тексту-оригіналу, зокрема: фонетичний, метричний і римований переклади. Застосування зазначених стратегій передбачає дотримання структурної точності перекладу: типу рими, розміру, фонетичних і стилістичних засобів. Дослівний переклад визначено як допоміжний інструмент досягнення концептуальної площини тексту. Вільні переклади, до яких включено інтерпретацію та переклад білим віршем, передають зміст тексту в довільній формі та є творчим пошуком безпосередньо перекладача. Перспективними напрямками в царині перекладу поетичних текстів окреслено дослідження, спрямовані на типологізацію стратегій і тактик відповідно до типу поезії, а також пошуки в ракурсі психопоетики, які можуть дати відповіді на запитання про рецепцію поетичних творів читачем з огляду на вибрані перекладацькі тактики та стратегії.

Ключові слова: поетичний переклад, художній переклад, перекладність, перекладацька стратегія, штучний інтелект.

The article deals with poetic texts translation which belongs to a unique type of artistic translation practice. The choice of translation strategies applied to a poetic text is predetermined by the text itself. The article describes the peculiarities of poetic texts as a unique kind of art, highlights their main characteristics, analyzes tactics developed and adjusted to poetic texts translation, drafts the poetic strategies choice criteria. The notion of "poetic strategy" applied to poetic texts is defined as the programme chosen by translator for the artistic translation activity in frames of a definite communicative situation. The main selection criteria are predetermined by the type of poetic text itself as well as by time, place and culture that serve as communicative triggers of the text's poeticality. Poeticality, in its turn, is defined as text's artistic value projected through the lens of historical and social contexts. The article presents the review of Lefevre's translations strategies that determine the main tactics applied to poetic texts translation that focus on formal, structural, lexical and stylistic peculiarities of poetry. The researcher outlines the strategies aimed at preserving the formal structure of the original among which are phonetic, metric and rhymed translations. Literal translation strategy is viewed as an additional instrument to reach the poem's conceptual plane. Free translations, such as interpretations, blank verses alongside with poetry to prose translations, render the poem's content in a free form, thus resembling to an artistic work of a translator. The results obtained show the range of possible tactics that may prompt multiple translation variants. Further investigations in the field of literary translation may embark on the research of strategies typology. Moreover, psychopoetic angle of such a research can be valuable for disclosing the readers' response to a particular strategy choice of a translator.

Key words: poetic translation, artistic translation, translatability, translation strategy, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток штучного інтелекту (далі –ШІ) і його проникнення в усі сфери життя піднімає питання цінності перекладу з огляду на його зростаючу автоматизацію. Різноманітні ресурси, які дають можливість перекладати тексти різної складності, на перший погляд можуть здатися досить конкурентоспроможними, адже для пересічної людини дослівний переклад без залучення перекладацьких трансформацій задовольняє потреби базового розуміння іншомовних текстів. Однак ресурси ШІ виявляються недостатніми, коли ми маємо справу

з художніми перекладами загалом і поетичними текстами зокрема. Стрімкий ритм життя, з одного боку, скеровує перекладацькі тактики та стратегії у площину повної або часткової автоматизації процесу, а з іншого – висуває до перекладу вимоги щодо високої якості та природності. Головна мета художнього перекладу – занурити зміст в образне забарвлення культурного контексту – залишається недосяжною для ШІ. Поетичні тексти як унікально обрамлений словом особливий вид художнього мислення наразі перебувають у компетенції перекладача-професіонала [1, с. 202].

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення основних тактик і стратегій поетичного перекладу. Досягнення мети забезпечується окресленням основних підходів до поетичного перекладу, аналізом методів і прийомів, що застосовуються до перекладу поетичних текстів, та розробленням валідного алгоритму для перекладу поетичних текстів.

Аналіз останніх досліджень. Вивченням стилю, художнього жанру та методів у лінгвістичних і перекладознавчих пошуках займається низка вчених, наприклад М.П. Брандес [2, с. 15], В.В. Виноградов [3, с. 8], В.А. Кухаренко [4, с. 12], Ю.В. Опанасенко [5, с. 85; 6, с. 235] та інші. Безпосередньо перекладом поетичних текстів займався М.К. Зеров, якому належать віртуозні інтерпретації Вергілія, Горація, О.С. Пушкіна, М.Ю. Лермонтова, П. Ронсара. «Орлеанська діва» Вольтера та «Пан Тадеуш» А. Міцкевича говорять мовою М.Т. Рильського, знаного віртуоза художнього слова. Насичені неологізмами переклади М.О. Лукаша по-новому інтерпретують твори Дж. Бокаччо, Г. Флобера та Ф. Рабле. До перекладацької української спадщини роблять внесок Михайло Орест, О.Й. Зуєвський, Ігор Костецький та інші митці.

Виклад основного матеріалу. Для потрактування поетичного перекладу як особливого виду перекладацької діяльності необхідно звернутися до першоджерел поезики. У широкому спектрі питань, якими опікується поезика, центральне місце належить саме художній літературі. У ракурсі поезики художні твори розглядаються як особливий вид творчої діяльності, що перетворює мову на джерело естетичної насолоди [3, с. 12]. Художні тексти, зокрема поетичні, створюються з метою впливу на читача, транслюють дійсність у вигляді образу [7, с. 5]. Для досягнення мети автор такого тексту наповнює його різними засобами виразності, які, відповідно, становлять виклик для перекладача [8]. Логічні тексти, наприклад, створюються з метою передачі інформації, художні – з метою естетичного впливу на читача. Тому саме від перекладача залежить, як текст буде сприйнятий читачем. Вирішити це завдання допомагає пошук еквівалентів і робота з різними прийомами перекладу [9, с. 62]. Таким чином, художній переклад – це складний процес, що включає не лише знання двох мов і професійне володіння перекладацькими прийомами, а й відчуття та розуміння культури іншої країни, її менталітету, моральних цінностей та етичних норм [10, с. 57].

Р. Якобсон вважав, що поезію, відповідно до її визначення, не можна перекласти, і це є радше винятком до його судження про перекладність будь-яких текстів [11, с. 113–114]. Дослідник пояснював, що в разі перекладу поетичних творів єдиним адекватним способом транслявання авторського задуму є творча транспозиція. І таку позицію можна підтримати. Усі елементи поетичного тексту на всіх мовних рівнях – фонетичному, граматичному, лексичному, синтаксичному – є складником загальної єдності твору [12, с. 39]. Отже, усі елементи кожного рівня – від структурної до образної організації твору – взаємопов'язані відповідно до авторського задуму й поетичної традиції [7, с. 4; 12, с. 38]. Збереження кожного елементу в перекладі видається неможливим, адже переклад поезії («найвлучніших слів у найкращому порядку», за визначенням С.Т. Колріджа), що передбачає заміну цих «найвлучніших» слів, видається нездійсненою місією. Суголосною є думка Р. Фроста, який вважав, що поезія – це «саме те, що втрачається під час перекладу» [13, с. 24].

У питанні перекладності поезії дослідники дотримуються полярних позицій. Одні, підтримуючи думку Р. Фроста, наполягають на втраті поетичності через неможливість адекватно передати власне образність твору. Інші ж вважають концептуальну площину поезії досяжною, однак завдяки втраті оригінальної структурної організації першоджерела. Є ще третя позиція, представники якої ідеалістично вірять у можливість збереження і форми, і змісту завдяки застосуванню належних перекладацьких тактик та стратегій.

У пошуках адекватних перекладацьких стратегій і тактик звернемося до потрактування поняття «стратегія» в ракурсі перекладознавчих дисциплін. В.В. Сдобніков визначає перекладацьку стратегію як «загальну програму здійснення перекладацької діяльності в умовах визначеної комунікативної ситуації двомовної комунікації» та мету перекладу. Ця «програма», за словами автора, детермінує характер діяльності професійного перекладача в межах конкретної комунікативної ситуації [12, с. 44]. Переклад трактується ним як усвідомлена діяльність, що підпорядковується певному набору правил. Перекладач, відповідно, бере на себе відповідальність у виборі тактик і стратегій, застосовуваних до роботи з художнім текстом. Вважаємо суперечливим думку автора про те, що «ступінь усвідомлення» перекладачем вибраної стратегії може бути як «нульовим», так і «досить суттєвим» [12, с. 44–45].

У разі перекладу технічних текстів різних дискурсів перекладацька стратегія закладена самим текстом, адже вибір певних тактик і методів зумовлений відповідною комунікативною ситуацією, що детермінує мету перекладу та предметну діяльність комунікантів. Однак визначені параметри не задовольняють виміри художнього тексту. Історичний, соціальний, культурний контексти твору, віддзеркалені крізь призму авторського сприйняття та актуалізовані в ретельно дібраних лексичних одиницях, стають вирішальними для вибору перекладацької стратегії, застосовуваної до художнього твору [12, с. 39]. «I kissed thee ere I killed thee» – слова, якими транслюється не лише намір ревнивого чоловіка забрати життя дружини, а й історичний контекст (мова ранньоніоанглійського періоду), поетичність мовлення (алітерація, асонанс, граматична однорідність структур) тощо. На наше переконання, у контексті перекладу художніх текстів визначення стратегії лише в параметрах комунікативної ситуації є недостатнім [8]. Таким чином, у виборі тактик і стратегій, застосовуваних до перекладу художніх текстів загалом і поетичних зокрема, перекладач повинен керуватися усвідомлено розробленим алгоритмом.

Значною мірою розв'язання цієї проблеми подає Р.Р. Чайковський [10, с. 56], який визначає типологічні особливості поетичного перекладу. Дослідник подає таку класифікацію перекладів відповідно до типу: адекватний, вільний, вірш за мотивами оригіналу, переклад-наслідування, переклад-ремнісценція, переклад-девальвація, переклад-варіація [10, с. 57]. Кожен із перекладів має право на життя, адже навіть більш віддалені від першоджерела види перекладу (як, наприклад, варіація чи наслідування) акцентують на важливих штрихах оригіналу, які подекуди губляться, нівелюються або застарівають. Однак, незважаючи на широкий вибір перекладацьких тактик і стратегій, необхідно пам'ятати, що поетичний переклад є вторинним видом словесної творчості. Відповідно, перекладач у виборі своїх тактик повинен керуватися принципом «поважного наслідування оригіналу», враховувати структурно-стилістичні особливості тексту [9, с. 161–162].

Поетичні тексти унікальні за своєю структурною організацією. Образно насичені, вони «замкнені» в обмеженому просторі твору. Як наслідок, у роботі з поезією перекладач може зіткнутися з такими проблемами, як відтворення образності та асоціацій відповідно до оригіналу, збереження віршованого розміру й рими, наслідування (або наближення) до ритмічної структури оригіналу. Зазвичай повної тотожності ори-

гіналу важко досягти, передача всіх аспектів під час перекладу є неможливою. Мови мають різну довжину слів, наголос, ритмічність. Окрім того, кожна поетична традиція зберігає відмінні уявлення про поетичність.

Надати визначення вдалого поетичного перекладу так само складно, як розробити теорію, що встановлює набір правил для застосування тих чи інших перекладацьких стратегій.

Завдання перекладача полягає в налагодженні втраченої комунікації між поетом і читачем через різницю мов, часу, місця та поетичної традиції. За словами Андре Лефевра, завдання перекладача полягає у встановленні комунікативного каналу, який забезпечить існування художнього тексту в мові перекладу як «літературно значущого та ціннісного» [14, с. 13–14].

Значущий внесок А. Лефевра в теорію перекладу полягає у спробі вченого надати найбільш «робоче» визначення художнього перекладу. Так, дослідник визначає переклад як «форму переписування, що продукується та прочитується відповідно до набору ідеологічних і політичних обмежень мови перекладу» [14, с. 8]. Тлумачення перекладу в ракурсі «переписування», на переконання А. Лефевра, означає, що текст, створений на основі іншого тексту, адаптується під ідеологічну та/або поетологічну систему мови перекладу. Сім стратегій А. Лефевра спрямовані на подолання труднощів, що виникають у перекладача. Модель, запропонована дослідником, зміцнює емпіричні підвалини перекладознавства. Поезія в такому ракурсі визначається як «прекрасне, що володіє поетичними рисами (характеристиками)» [14, с. 45].

А. Лефевр підходить до проблеми описово: його сім стратегій окреслюють сам перекладацький процес, а також вплив контексту оригіналу та перекладу. Дослідник не лише розглядає лінгвістичні техніки, а й залучає до розбудови перекладацької методики екстралінгвістичні фактори: час, місце та традиції. Під часом і місцем автор розуміє історичний аспект як культурно значущий фактор впливу. У традицію вкладено поетологічні принципи, на яких базується «традиція віршоскладання». У своїй роботі дослідник розмежовує «власне переклад» та «інтерпретацію», яка має підвиди: «версію», «імітацію» [14, с. 56–57]. У «версії» перекладач зберігає зміст, проте змінює форму, натомість «імітація» є більш креативним видом перекладу зі збереженням основних елементів форми та змісту. У кожному з варіантів перекладач обмежує себе (свідомо або ні) відповідно до обраної стра-

тегії. Так, наприклад, у процесі збереження фонетичного аспекту перекладу може певною мірою нівелюватися образність, адже перекладач стає заручником «фонетичного принципу».

У використанні *фонетичного методу* перекладач прагне до якнайточнішого наближення до звучання оригіналу, що може привести до авторської інтерпретації змісту. Ба більше, фонетичні системи мов (якщо не брати до уваги споріднені мови) значно різняться, що відбито у властивостях звуків, наголосу, ритму, рими тощо. Як правило, фонематичний переклад рідко відповідає високому стандарту, адже зосереджена лише на звуковій будові увага руйнує концептуальну площину твору. А. Лефевр називає такий спосіб «утопією», яка як результат має «білінгвальну пародію, не здатну вижити в літературі». Саме тому фонетичний метод може залучатися лише частково.

У стратегії *дослівного перекладу*, яку автор характеризує як «небажану», у центрі уваги перебуває буквальний переклад кожної лексичної одиниці. Контекстуальне значення слова не враховується, що призводить до викривлення змісту та знецінення комунікативного складника. Однак дослівний переклад слугує допоміжним методом для перекладача в розробленні смислового плану тексту. Тактики дослівного перекладу можна застосувати до синтаксично більш складних конструкцій – словосполучень і фраз, що дасть змогу вийти в концептуальну площину твору.

У стратегії *метричного перекладу* акцентується на ритмічній системі твору. Домінантним критерієм валідності перекладу стає віршований розмір. Однак різниця фонетичних систем (кількість складів у слові, наголос), як правило, не дає перекладачеві змогу наблизитися до оригіналу. Надмірна увага до формальної сторони, як і в разі фонетичного перекладу, нівелює лексико-синтаксичні аспекти перекладу.

Стратегія *прозового перекладу* передбачає девіацію літературного жанру в аспекті його формальної організації. У такому разі переклад втрачає не просто форму, а унікальну поетичність, яка досягається безпосередньо завдяки особливій структурній організації твору. Як наголошує автор, саме форма «спрямовує увагу читача на значущі елементи». Така сконденсованість образів у структурно обмеженому просторі твору вирізняє поезію з-поміж інших видів художньо-образної словесної творчості.

Стратегія *римованого перекладу* протиставляється стратегії *перекладу білим віршем*. У першій увага приділяється безпосередньо типу рими, натомість друга повністю відходить від метрич-

ного розміру. Обидві стратегії мають свої слабкі сторони: так, у першому випадку акцентується на формальній будові, у другому – на вільній інтерпретації форми з увагою на образному складнику твору. Зазначені стратегії мають і свої переваги: так, чітка текстова організація зберігає поетичність віршованого твору, а переклад білим віршем розкриває інтерпретаційний потенціал поезії.

Останньою стратегією, застосовуваною до перекладу поетичних творів, є безпосередньо *інтерпретація*. А. Лефевр вважає, що в разі залучення цієї стратегії автор якнайближче сягає саме образного складника твору. Формальна організація (рима, ритм, розмір) повністю втрачається. Можемо констатувати, що перекладач певною мірою створює власний твір, за змістом тотожний твору мови оригіналу.

Стратегії, окреслені А. Лефевром, є фундаментальними для теорії поетичного перекладу [15, с. 54]. Подальші пошуки в зазначеній царині суголосні з базовими постулатами автора та спрямовані на розроблення окремих тактик і стратегій відповідно до виду поетичного тексту. Перекладачі у своєму виборі стратегії перекладу керуються як індивідуально-авторськими преференціями, так і видовою приналежністю твору. Наприклад, до перекладу лімерику, особливою саме за своєю метричною формою, не може застосовуватися стратегія перекладу білим віршем або шляхом інтерпретації. У разі перекладу сонету, що не лише має особливу організацію, а й є образно багатим, перекладач повинен враховувати як формальний, так і контекстуальний аспекти твору. Інтерпретація та білий вірш, на нашу думку, можуть бути частково застосовані до перекладу постмодерністських поетичних творів, у яких саме індивідуально-авторська образність формує концептуальну площину твору.

Висновки. Питання вибору й застосування перекладацьких тактик і стратегій до поетичних текстів залишається відкритим. Безперечно, розробити єдину теорію, здатну адаптуватися під кожний поетичний текст, неможливо. У виборі робочої перекладацької стратегії перекладач повинен керуватися принципом збереження естетичної цінності поетичного твору для встановлення комунікації між автором і читачем. Комунікативні канали визначаються відповідно до обраних тактик і стратегій, а отже, кожен перекладач репрезентує свою версію поетичного твору. З іншого боку, можливість варіативності перекладів відповідно до преференцій перекладача можна розглядати в ракурсі множинності трактувань.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробленні класифікації поетичних тактик і стратегій відповідно до формальної організації тексту.

Цікавими видаються також пошуки в царині психопоетики для дослідження рецепції читача твору відповідно до вибраних перекладацьких тактик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бідненко Н.П. До питання про необхідність подальшої розробки методики жанрового перекладу художніх текстів. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2011. № 1(1). С. 201–204.
2. Брандес М.П. Стиль и перевод (на материале немецкого языка) : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1988. 127 с.
3. Виноградов В.В. О теории художественной речи : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 2005. 287 с.
4. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. Вінниця : Нова Книга, 2004. 272 с.
5. Опанасенко Ю.В. Особливості відтворення ідіостилю автора в українських перекладах оповідань А. Конан Дойла про Шерлока Холмса. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. 2015. № 7(340). С. 83–91.
6. Опанасенко Ю.В. Проблема відтворення ідіостилю А. Конан Дойла в українських перекладах детективних оповідань про Шерлока Холмса. *Проблеми формування систем управління в умовах глобалізації: теорія, методологія, практика* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2013 р. / Східноєвропейський університет економіки і менеджменту. Черкаси, 2013. С. 234–236.
7. Лановик М.Б. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії : автореф. дис. ... докт. філол. наук ; Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. Київ, 2006. 39 с.
8. Attwater J. Perhappiness: the art of compromise in translating poetry or: "steering betwixt two extremes". URL: https://www.researchgate.net/publication/268418811_21_PERHAPPINESS_1_THE_ART_OF_COMPROMISE_IN_TRANSLATING_POETRY_OR_'STEERING_BETWIXT_TWO_EXTREMES_2_' (дата звернення: 27.10.2021).
9. Шаргай І.Є. Значення понять стилю та жанру для перекладацької інтерпретації. *Вісник Запорізького державного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2001. № 4. С. 160–165.
10. Чайковский Р.Р., Лысенкова Е.Л. Перевод как перерождение оригинала. *Проблемы теории, практики и методики перевода* : сборник научных трудов. Нижний Новгород, 2017. С. 56–66.
11. Jakobson R. On linguistic aspects of translation. *The Translation Studies Reader*. London ; New York : Routledge, 2000. 524 p.
12. Сбодников В.В. В поисках стратегии перевода. *Проблемы теории, практики и методики перевода* : сборник научных трудов. Нижний Новгород, 2017. С. 37–47.
13. Frost R. Poetry and translation. *The art of the impossible*. Liverpool : Liverpool University Press, 2010. P. 23–47.
14. Lefeverre A. Translating poetry: Seven strategies and a blueprint. Assen : Van Gorcum, 1975. 127 p.
15. Yarmohamadi Khameneh M., Dehbashi Sharif F. A model for translation poetry based on the Lefeverre's theory on poetry translation and Dastjerdi's model. *ELT Voices*. 2015. Vol. 5(4). P. 53–65.